

**ПРИВАТНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ АКАДЕМІКА ЮРІЯ БУГАЯ»**

**КАФЕДРА ЮНЕСКО
«ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ»**

**УНІВЕРСИТЕТ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ:
МІСЯ, ПРОБЛЕМИ, ВИКЛИКИ**

Колективна монографія

За загальною редакцією Г. І. Калінічевої

*(підготовлено на честь 25-річчя створення
ПВНЗ «Міжнародний науково-технічний університет
імені академіка Юрія Бугая»)*

Чернігів 2019

Рекомендовано до друку Вченою радою ПВНЗ «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая» (протокол № 04/1819 від 29.01.2019 р.).

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ:

Калінічева Г. І. – керівник авторського колективу, науковий редактор (передмова, підрозділи 1.3, 1.4, 2.2);
Васильєва Т. А. (підрозділ 2.1); *Винославська О. В.* (підрозділ 2.4); *Воронцова А. С.* (підрозділ 2.1);
Глушко Н. В. (підрозділ 4.4); *Давліканова О. Б.* (підрозділ 2.3); *Демченко Ю. В.* (підрозділ 3.4);
Зайцева З. І. (підрозділ 1.2); *Заліток Л. М.* (підрозділ 4.2); *Кісілюк Е. М.* (підрозділ 2.5);
Кириченко Л. Г. (підрозділ 4.3); *Комариця О. Й.* (підрозділ 3.1); *Лавриненко С. І.* (підрозділ 3.3);
Майборода Т. М. (підрозділ 2.1); *Макаренко Т. М.* (підрозділ 3.1); *Перевозова І. В.* (підрозділ 2.3);
Радченко О. М. (підрозділ 3.1); *Сацький П. В.* (підрозділ 1.1); *Стрільчук Л. М.* (підрозділ 3.1);
Фастівець А. В. (підрозділ 3.2); *Філіпюк А. Л.* (підрозділ 3.1); *Худолей В. Ю.* (підрозділ 2.2);
Чікарькова М. Ю. (підрозділ 4.1).

РЕЦЕНЗЕНТИ:

1. *Любовець О.М.*, доктор історичних наук, заступник директора з наукової роботи Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво»
2. *Петренко О.Б.*, доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Інституту педагогіки і психології Рівненського державного гуманітарного університету
3. *Бродецький О.Є.*, доктор філософських наук, доцент, доцент кафедри культурології, релігієзнавства та теології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Університет у сучасному суспільстві: місія, проблеми, виклики : [колективна монографія] / У58 [Калінічева Г. І. (кер. авт. кол., наук. ред.), ... Худолей В. Ю., Чікарькова М. Ю. та ін. ; за заг. ред. Г. І. Калінічевої] ; ПВНЗ «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая». – Чернігів : ЧНТУ, 2019. – 252 с.

ISBN 978-617-7571-48-2

У монографії проаналізовано філософські, історичні, політологічні, правові та психолого-педагогічні проблеми функціонування університету як важливого соціального інституту, що формує інтелектуальну еліту нації. Висвітлено роль та суспільну місію університету в історії європейської цивілізації, вказано на напрями та тенденції розвитку університетської освіти в ХХ-ХХІ столітті, визначено складові модернізаційної стратегії розвитку системи вищої освіти України. Авторський колектив акцентує увагу на європейських стандартах сучасної університетської освіти, соціальній відповідальності суб'єктів освітнього процесу за якість вищої освіти, специфіці фахової підготовки студентів у закладах вищої освіти України та впровадженні інноваційних технологій навчання в освітній процес з метою забезпечення конкурентоспроможності випускників на ринку праці. Важливе місце приділено проблемі збереження національної ідентичності університетської освіти України в контексті інтернаціоналізації освітнього простору, національно-культурній ідентичності студентів в полікультурному соціальному просторі сучасного університету та важливості національно-патріотичного виховання студентської молоді в умовах глобалізації.

УДК 378.1:37.061

ISBN 978-617-7571-48-2

© Калінічева Г. І., Худолей В. Ю.,
 Чікарькова М. Ю. та ін., 2019
 © МНТУ, ЧНТУ, 2019

**PRIVATE HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION
«ACADEMICIAN YURIY BUGAY INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND TECHNICAL UNIVERSITY**

**UNESCO DEPARTMENT
«INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES
IN EDUCATION»**

**UNIVERSITY IN THE MODERN SOCIETY:
MISSION, PROBLEMS, CHALLENGES**

Collective monograph

Ed. by Halyna Kalinicheva

*(was prepared in honor of the 25th anniversary of the creation
of the Private Higher Educational Institution «Academician Yuriy Bugay
International Scientific and Technical University»)*

Chernihiv 2019

UDC 378.1:37.061

U58

Recommended for publication by the Academic Council of PHEI «Academician Yuriy Bugay International Scientific and Technical University» (Minutes № 04/1819 from 2019).

AUTHOR'S TEAM:

Kalinicheva H. I. – the head of the author's team, science editor (preface, subsections 1.3, 1.4, 2.2);
Vasilieva T. A. (subsection 2.1); *Vynnoslavska O. V.* (subsection 2.4); *Vorontsova A. S.* (subsection 2.1);
Glushko N. V. (subsection 4.4); *Davlikanova O. B.* (subsection 2.3); *Demchenko Yu. V.* (subsection 3.4);
Zaitseva Z. I. (subsection 1.2); *Zalitok L. M.* (subsection 4.2); *Kisilyuk E. M.* (subsection 2.5);
Kirichenko L. G. (subsection 4.3); *Komaritsa O. Ya.* (subsection 3.1); *Lavrinenko S. I.* (subsection 3.3);
Mayboroda T. M. (subsection 2.1); *Makarenko T. M.* (subsection 3.1); *Perevozova I. V.* (subsection 2.3);
Radchenko O. M. (subsection 3.1); *Satsky P. V.* (subsection 1.1); *Strilchuk L. M.* (subsection 3.1);
Fastivets A. V. (subsection 3.2); *Filipyuk A. L.* (subsection 3.1); *Khudoley V. Yu.* (subsection 2.2);
Chikarkova M. Yu. (subsection 4.1).

REVIEWERS:

1. *Lyubovets O. M.*, Full Doctor of Historical Sciences, Deputy Director for Scientific Work of the State Scientific Institution «Encyclopedic Publishing House».

2. *Petrenko O. B.*, Doctor of pedagogical sciences, professor, deputy director of scientific work of the Institute of pedagogy and psychology of Rivne State Humanitarian University.

3. *Brodetsky O. E.*, Doctor of Philosophy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Cultural Studies, Religious Studies and Theology of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University.

U58 **University** in modern society: mission, problems, challenges : collective monograph / Kalinicheva H. I. (the head of the author's team, science editor), ... Khudolei V. Yu., Chikarkova M. Yu. etc. ; Ed. by H. I. Kalinicheva ; PHEI «Academician Yuriy Bugay International Scientific and Technical University». – Chernihiv : ChNTU, 2019. – 252 p.

ISBN 978-617-7571-48-2

The philosophical, historical, political science, legal and psychologically-pedagogical problems of functioning the University as an important social institution that forms the intellectual elite of the nation are analyzed in the monograph. The role and public mission of the university in the history of European civilization is highlighted. The directions and tendencies of university education development in the XX-XXI centuries are pointed out. The components of the modernization strategy of the Ukrainian higher education system are defined. The author's team emphasizes the European standards of modern university education, the social responsibility the subjects of educational process for the quality of higher education, the specifics of the students professional training in the Ukrainian institutions of higher education and introduction of innovative training technologies into the learning process in order to ensure the competitiveness of graduates in the labor market. An important place is devoted to the problem of preserving the Ukrainian university education, national identity in the context of the educational space internationalization, the students nationally-cultural identity in the modern university multicultural social space and the importance of the student youth national-patriotic education under globalization.

UDC 378.1:37.061

ISBN 978-617-7571-48-2

© Kalinicheva H. I., Khudolei V. Yu.
Chikarkova M. Yu. etc., 2019
© ISTU, ChNTU, 2019

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
РОЗДІЛ I. УНІВЕРСИТЕТСЬКА ОСВІТА ЯК ЧИННИК СУСПІЛЬНОГО ПОСТУПУ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ	10
1.1. Університет як суспільний феномен європейської цивілізації: місії, випробувані часом	10
1.2. Експлікація проекту українського університету у Львові.....	26
1.3. Університетська освіта України в національному енциклопедичному просторі: історіографічний аспект	41
1.4. Збереження національної ідентичності вищої освіти України в контексті викликів глобалізації та інтернаціоналізації освітнього простору.....	58
РОЗДІЛ II. УНІВЕРСИТЕТ У XXI СТОЛІТТІ: СТРАТЕГІЇ, МОДЕЛІ, ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ	81
2.1. Партисипативна концепція державного регулювання системи освіти впродовж усього життя	81
2.2. Дуальна форма вищої освіти як інноваційна інтерактивна технологія навчання та парадигма підвищення якості підготовки фахівців	94
2.3. Дуальна форма здобуття освіти: передумови та практика впровадження в українському законодавчому полі	110
2.4. Соціальна відповідальність суб'єктів освітнього процесу за впровадження європейських стандартів забезпечення якості вищої технічної освіти: психологічний вимір.....	120
2.5. Академічний інбридинг у кадровій політиці закладів вищої освіти	136
РОЗДІЛ III. СПЕЦИФІКА ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ В УНІВЕРСИТЕТАХ УКРАЇНИ	148
3.1. Університетська медична освіта в Україні: парадигма, стратегія, тактика, управління якістю	148
3.2. Концептуальні засади дослідження проблеми формування діагностичної компетентності фахівців з фізичної терапії.....	160
3.3. Компетентнісний підхід як ключова домінанта у процесі фахової підготовки правознавців.....	176
3.4. Особливості фахової підготовки сучасних правоохоронців у закладах вищої освіти Міністерства внутрішніх справ України	190
РОЗДІЛ IV. ГУМАНІЗАЦІЯ ТА ГУМАНІТАРИЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЯК НАПРЯМИ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ В XXI СТОЛІТТІ	203
4.1. Перспективи розвитку сучасної гуманітаристики у цифрову епоху.....	203
4.2. Впровадження інноваційної моделі бібліотеки університету в сучасний освітній простір	213
4.3. Національно-культурна ідентичність студентської молоді в полікультурному соціальному просторі сучасного університету	227
4.4. Напрями національного виховання студентів у приватних університетах.....	238
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	250

CONTENT

PREFACE	7
SECTION I. UNIVERSITY EDUCATION AS A FACTOR OF SOCIAL PROGRESS: YESTERDAY AND TODAY	10
1.1. University as a social phenomenon of European civilization: missions tested by time	10
1.2. Explication the project of the Ukrainian university in Lviv	26
1.3. University education of Ukraine in the national encyclopedic space: historiographical aspect	41
1.4. Preservation of the Ukrainian higher education national identity in the context of globalization challenges and the internationalization of educational space.....	58
SECTION II. UNIVERSITY IN THE XXI CENTURY: STRATEGIES, MODELS, TENDENCIES OF DEVELOPMENT	81
2.1. The participative concept of the education system state regulation throughout lifetime	81
2.2. The dual form of higher education as an innovative interactive learning technology and a paradigm for improving the quality of the specialists' training	94
2.3. The dual form of education: preconditions and the practice of implementation in the Ukrainian legislative field	110
2.4. The educational process subjects' social responsibility for implementing the European standards of higher technical education quality assurance: psychological dimension.....	120
2.5. Academic inbreeding in personnel policy of higher education institutions	136
SECTION III. THE SPECIFIC OF STUDENTS PROFESSIONAL PREPARATION IN THE UNIVERSITIES OF UKRAINE	148
3.1. University Medical Education in Ukraine: paradigm, strategy, tactics and management of quality	148
3.2. Conceptual bases of the research problem of forming the specialists' diagnostic competence in physical therapy.....	160
3.3. Competence approach as the key dominant in the process of lawyers' professional training	176
3.4. The specificities of modern law enforcement officers' professional training in the Ministry of Internal Affairs higher education institutions of Ukraine.....	190
SECTION IV. HUMANIZATION AND HUMANITARIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS AS THE DIRECTIONS OF UNIVERSITY EDUCATION DEMOCRATIZATION IN THE 21ST CENTURY	203
4.1. Prospects of the modern human sciences development in the digital era	203
4.2. The implementation of the innovation model of the university library in the modern educational space	213
4.3. National-cultural identity of student youth in the modern university multicultural social space.....	227
4.4. Directions of students' national upbringing in private universities	238
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS	250

РОЗДІЛ II. УНІВЕРСИТЕТ У ХХІ СТОЛІТТІ: СТРАТЕГІЇ, МОДЕЛІ, ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

2.1. Партисипативна концепція державного регулювання системи освіти впродовж усього життя

*Тетяна Васильєва
Анна Воронцова
Тетяна Майборода*

Трансформація існуючої системи освіти шляхом впровадження принципу навчання впродовж усього життя є нагальною проблемою для більшості країн світу. Цей процес передбачає комплексну зміну сутності старої системи, часу та тривалості навчання, а також переміщення фокусу державної політики в галузі освіти з навчальних закладів на безпосередніх здобувачів освіти та їх потреби.

Безсумнівно, такі зміни в освітній системі вимагають перегляд підходів до фінансового забезпечення розвитку нової системи освіти впродовж усього життя (далі – СОВЖ). Дане питання залишається достатньо актуальним у наукових колах світової спільноти. Зокрема, фундаментальні засади реалізації державної політики в галузі освіти закладено в працях Дж. Беккера, К. Вейна, Г. Горобіна, Р. Смітта, Дж. Вайсмана, Р. Дейва, Г. Іцковица, П. Ленграна, М. Палаціуса, Л. В. Козарезенко, Н. Г. Діденко та ін. Окрім того, інструменти фінансового забезпечення розвитку СОВЖ активно досліджується на рівні міжнародних організацій, зокрема Світового банку, ОЕСР, Європейської комісії тощо. Дослідження зарубіжного досвіду допомагає сформуванню власних орієнтирів у цьому напрямку та рекомендації для різних рівнів органів влади.

У зв'язку з цим, основною метою даної роботи є аналіз існуючих підходів до державного регулювання фінансування системи освіти та формування основних положень концепції партисипативного фінансового забезпечення розвитку СОВЖ.

Перш за все, пропонуємо розглянути основні суб'єкти економіки, що беруть участь у державному та позадержавному управлінні та фінансуванні галузі освіти, до них можна віднести державу, приватний та громадський сектор та здобувачів освіти.

Історично склалося, що держава виступає основним гарантом забезпечення і функціонування соціальної сфери, до якої належить і освіта. Таким чином, державне фінансування складає лівову частину джерельної бази для багатьох країн світу.

На думку М. Палаціуса¹, державне фінансування СОВЖ можна умовно поділити на дві групи: фінансування пропозиції (supply-side financing) та попиту (demand-side financing).

Фінансування пропозиції в СОВЖ передбачає собою виділення бюджетних коштів окремим навчальним закладам, що надають освітні послуги на основі даних за минулий рік чи на основі встановлених нормативів. Дана схема є

¹ Palacios M. Options for Financing Lifelong Learning // World Bank Policy Research. – 2003. – № 2994. – 36 p.

традиційною для більшості країн світу, у тому числі України. Основними недоліками цієї системи є відсутність стимулювання навчальних закладів до ефективного розподілу та використання фінансових ресурсів (адже відбувається гарантована фінансова підтримка), що може відобразитися на якості послуг.

Інша модель – фінансування СОВЖ на основі попиту полягає в тому, що кошти «ходять за студентом», який самостійно обирає освітні послуги. Це призводить до підвищення якості освіти та конкурентоспроможності навчальних закладів.

Одним із основоположників цієї моделі можна вважати М. Фрідмана², який у 1960-х роках висунув ідею про запровадження «освітніх ваучерів», які видає держава особам, що навчаються для сплати за освітні послуги. Даний інструмент більш розповсюджено використовується у вищій школі, освітні ваучери надаються за результатами вступних іспитів: чим вищий результат, тим більше держава компенсує вартість навчання.

Перевагами цього інструменту є більш цілеспрямоване використання бюджетних коштів, адже особи, що навчаються, більш раціонально підходять до вибору освітніх послуг.

М. Фрідман вважав, що «держава повинна виступати одним із інвесторів відповідно до концепції «субсидійованої держави». Вона не повинна повністю сплачувати за освіту. Громадяни перш за все повинні самостійно піклуватися про отримання знань, але держава залишає за собою право вмішуватися в цей процес»³.

Натомість, існує група авторів^{4 5}, які заперечують ефективність такого інструмента, стверджуючи, що дані ваучери обмежують доступ до освіти незаможних верств населення, адже якість підготовки в тій же сільській місцевості є нижчим. Саме через цю причину освітні ваучери не набули значного поширення у багатьох країнах, у т. ч. в Російській Федерації та Україні.

Окрім цього, до моделі фінансування СОВЖ на основі попиту можна віднести наступні інструменти, які узагальнені у таблиці 1.

Дана модель фінансування освіти на основі попиту є достатньо поширеною у світі, однак, в Україні не набула значного розповсюдження.

² Friedman M. Free to Choose: A Personal Statement / Friedman M., Friedman R. – Orlando, FL: Harcourt Inc, 1990. – 338 p.

³ Фридман М. Капитализм и свобода / Фридман М.; пер. с англ. – М.: Новое издательство, 2006. – 111 с.

⁴ Horobin G. Vouchers for education, reply and counter-reply / Horobin G., Smyth R., Wiseman J. // Scottish Journal of Political Economy. – 1960. – Vol. 7, № 1. – P. 41–53.

⁵ Molnar A. The Real Lessons of Milwaukee's Voucher Experiment / A. Molnar. – Education Week: Bethesda, 1978. – 125 p.

**Характеристика основних інструментів моделі
фінансування СОВЖ на основі попиту**
(джерело: складено автором на основі ¹).

Інструмент	Короткий опис	Сильні сторони	Слабкі сторони
Освітня субсидія	Поєднання позики і ваучера	Допомагає накопичувати індивідуальні активи	Кошти можуть бути використані не за призначенням
Індивідуальний рахунок на навчання	Накопичення коштів на рахунку особи, що навчається, з різних джерел та з можливими податковими пільгами	Участь приватного сектора, індивідуальна відповідальність	Кошти можуть бути використані не за призначенням
Освітній накопичувальний рахунок	Накопичення коштів на рахунку для отримання освіти	Накопичення активів, індивідуальна відповідальність	Може бути нестійкою
Податкові кредити на навчання	Податок зменшується пропорційно до витрат на освіту	Участь приватного сектора, індивідуальна відповідальність	Може бути нестійкою

За допомогою зусиль Міжнародної організації праці, працівники більшості Європейських країн мають право на оплачувану відпустку на навчання, якщо дотримуються певних вимог. Іншою формою є забезпечення працівників можливістю навчання на робочому місці, що стає достатньо поширеним особливо в міжнародних компаніях.

Інститути громадянського суспільства (ІГС) або так звані представники третього сектора також виступають одними із суб'єктів, що фінансують СОВЖ. Зазначимо, що в даному контексті під громадянським суспільством розуміємо «сферу суспільних відносин поза сім'єю, державою та бізнесом, де люди об'єднуються для задоволення та/або просування спільних інтересів і відстоювання спільних цінностей»⁶. Тобто, до інститутів громадянського суспільства відносять громадські та благодійні організації, творчі та професійні спілки, інші об'єднання громадян. Зазвичай інститути громадянського суспільства є неприбутковими установами, що передбачає значні складності у самозабезпеченні їх ресурсами для стабільної та довготермінової роботи.

Залучення ІГС до реалізації державної політики в галузі освіти відповідає вимогам сучасної розвиненої демократії, дозволяє державі розглядати такі організації в якості партнерів у реалізації завдань суспільного розвитку. Тому така практика є достатньо поширеною для зарубіжних країн, особливо членів Євросоюзу.

⁶ Громадянське суспільство в Україні: звіт за результатами дослідження / Л. Паливода, О. Вінніков, В. Купрій [та ін.]; упоряд. Л. Паливода. – Київ: БФ «Творчий центр ТЦК», 2016. – 74 с.

Узагальнено можна виділити декілька механізмів державного фінансування ІГС:

– пряме фінансування з бюджетів різних рівнів через механізми субсидій (кошти надаються на підтримку діяльності конкретного ІГС у цілому), державних грантів (кошти надаються на конкурсних засадах на підтримку окремих проектів ІГС) тощо;

– соціальне контрагування, тобто залучення ІГС на конкурсних засадах для надання окремих соціальних послуг;

– альтернативне фінансування – інші механізми фінансування, що не віднесені до попередніх пунктів (наприклад, формування фондів ІГС з державних доходів різної природи тощо).

Україна належить до перехідної моделі співробітництва між державним і громадським сектором, проте активно розвивається в цьому напрямку. Основним механізмом фінансування освітніх послуг за рахунок держави є грантове фінансування, хоча його поширення відрізняється в різних регіонах країни, а основні складнощі пов'язані з значною бюрократизацією процесу, непрозорістю процедур відбору тощо. Соціальне контрагування використовується переважно для надання соціальних послуг окремим верствам населення, тому на освітні цілі їх отримати достатньо важко. Це є причиною того, що українські громадські організації більш націлені на отримання фінансування за рахунок міжнародних донорів чи приватних внесків.

Останнім суб'єктом, що бере участь у фінансуванні освітніх послуг, є особи, які навчаються, або здобувачі освіти (узагальнено – студенти). Вони є прямими вигодонабувачами від освітніх послуг та вважають за доцільне долучати до процесу фінансового забезпечення СОВЖ. Крім того, студенти більш ретельно підходять до вибору освітньої послуги та більш старанно навчаються.

У цьому контексті в економічній літературі зустрічається такий термін, як механізм розподілу тягара витрат при фінансуванні СОВЖ, що передбачає оплату особою, яка навчається, хоча б частини отриманих освітніх послуг. Розглянемо основні інструменти такого фінансування, що використовуються у світі, у таблиці 2.

Таблиця 2

Характеристика основних інструментів механізму розподілу тягара витрат, що використовуються у світі
(джерело складено автором на основі¹)

Інструмент	Короткий опис	Сильні сторони	Слабкі сторони
1	2	3	4
Традиційна позика	Наприклад, під заставу нерухомості. Характерні фіксовані виплати, обмежений у часі	Відносно легко отримати	Потребує заставу, не враховує платоспроможність, високий відсоток несплати
Податок на майбутній дохід випускника	Встановлюється податок на всі доходи випускника, який отримуватиме фінансову допомогу на навчання	Гнучкий механізм, виплати відбуваються впродовж життя особи, яка навчається	Потребує розвинену систему збору податків, несправедлива, адже не прив'язує майбутні доходи до отриманої освіти

1	2	3	4
Позика, що залежить від рівня доходів	Реалізується програма виплат по відсотковим ставкам, що залежать від поточного рівня доходу особи, поки не виплачений увесь кредит чи не досягнуто максимальний строк по виплатам	Знижує ризик несплати, мотивує до навчання	Потребує розвинену систему збору податків
Контракт «людський капітал»	Особа, яка навчається, зобов'язується сплачувати відсотки зі своїх майбутніх доходів за певний проміжок часу після закінчення навчання.	Інвестує в отримання необхідних знань і навичок, зменшує ризику несплати, коригується з платоспроможністю студентів	Потребує розвинену систему збору податків та ринку людського капіталу, важко зібрати інформацію про студентів та точно оцінити їх потенціал

В Україні надання кредитів на навчання є малопоширеною практикою та не користується значним попитом. На рівні держави існують цільові пільгові державні кредити для здобуття вищої освіти, порядок надання яких затверджено постановою КМУ № 916. Розмір кредиту, договір та інші додаткові умови визначаються у відповідному навчальному закладі.

Закон визначає наступне: «сума кредиту повертається через навчальний заклад із сплатою 3% річних протягом 15 років, починаючи з дванадцятого місяця після закінчення навчання у вищому навчальному закладі до Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим та інших місцевих бюджетів із виплатою щороку однієї п'ятнадцятої частини загальної суми одержаного кредиту та відсотків за користування ним»⁷. Перелік навчальних закладів, що мають змогу надавати такі кредити, є обмеженим та затверджується щороку разом з бюджетом. Окрім того, і сума коштів, що виділяється з бюджету на надання кредитів, виявляється незначною, що знижує доступність серед студентів та не завжди покриває процес навчання.

Проаналізований світовий досвід дає змогу спостерігати різні механізми залучення окремих суб'єктів економіки до фінансування послуг СОВЖ. В умовах реформування освітньої системи України питання пошуку механізму оптимального залучення та ефективного використання фінансових ресурсів державного та позадержавного секторів, безпосередньо здобувачів освіти набуває особливої актуальності.

У цьому контексті доцільно розглянути концепцію «потрійної спіралі», яка була розроблена професором Стенфордського університету Г. Іцковицем⁸ разом

⁷ Про затвердження Порядку надання цільових пільгових державних кредитів для здобуття вищої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.06.2003 р. № 916. Дата оновлення: 17.01.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/916-2003-%D0%BF>. – Назва з екрана.

⁸ Ицковиц Г. Тройная спираль. Университеты – предприятия – государство. Инновации в действии: монография / Г. Ицковиц; пер. с англ. под ред. А. Ф. Уварова. – Томск: Том. гос. ун-т систем упр. и радиоэлектроники, 2010. – 237 с.

з іншими науковцями та широко використовується в світі (особливо, в країнах Північної та Південної Америки, Західної Європи, Росії тощо. Вона передбачає встановлення взаємозв'язків в системі «університет – бізнес – держава» з метою інноваційного та економічного розвитку країни.

Дана концепція може бути охарактеризована наступними твердженнями:

– відбувається зростання ролі університетів у взаємодії з іншими суб'єктами системи;

– університет, бізнес і держава прагнуть до співпраці, з чого й формується інноваційний потенціал розвитку;

– кожен із трьох суб'єктів «частково бере на себе роль іншого»⁹.

Посилення ролі університетів у моделі «потрійна спіраль» зумовлено декількома причинами:

– навчальні заклади отримали можливість не лише забезпечувати процес підготовки робочої сили, а й безпосередньо впливати на соціально-економічний та інноваційний розвиток;

– тривалість процесу навчання, що дозволяє поширенню нових ідей, знань та навичок є основною цінністю в суспільстві знань;

– «спроможність ВНЗ генерувати технології змінила їхню позицію у суспільстві як традиційного джерела людських ресурсів та знань на позицію нового джерела генерації та передачі технологій із внутрішньою організаційною спроможністю, що постійно підвищується»¹⁰.

У своїй роботі вчені досліджували взаємозв'язок між елементами потрійної спіралі в різних типах економіки (рис. 1):

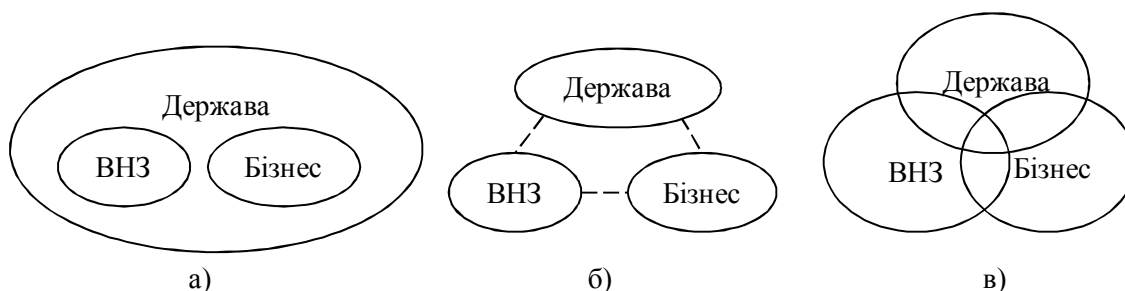

Рис. 1 – Модель «потрійної спіралі» за Г. Іцковіцем для адміністративно-командної економіки (а), ринкової економіки (б) та економіки знань (в)⁹

В адміністративно-командній економіці спостерігається домінування та жорсткий контроль держави над розвитком освіти та промисловості, у ринковій економіці всі елементи функціонують майже окремо один від одного, а в економіці знань між трьома складовими системи повинно бути переплетіння та тісна взаємодія.

Модель «потрійної спіралі» в економіці знань:

– «пояснює, чому всі три чинники зберігають чітко виражений і відносно незалежний фактор»;

⁹ Романовський О. О. Роль моделі «потрійної спіралі» Г. Іцковіца і підприємницьких ВНЗ у розвитку інновацій / О. О. Романовський // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 1. – С. 32–43.

¹⁰ Бабічев А. В. Впровадження концепції «потрійна спіраль+» для управління змінами в системі вищої освіти / А. В. Бабічев // Актуальні проблеми державного управління. – 2017. – № 2 (52). – С. 1–7.

- демонструє, де виникають взаємовідносини між ними;
- відображає формування динамічної «потрійної спіралі» з урахуванням таких змін, ступенів зв'язку і чинників, як від незалежності – до взаємозалежності, від конфліктів інтересів – до об'єднання інтересів»¹⁰.

На практиці дана модель проявляється через наступні явища: у навчальних закладах дуже часто створюються певні бізнес-інкубатори чи технологічні платформи, що сприяють розвитку економіки та інновацій, а сама роль ВНЗ переходить поступово у модель університету підприємницького типу. У сфері бізнесу достатньо часто надаються освітні послуги, а держава виступає і як «освітянин», і як «підприємець».

Досліджуючи систему освіти впродовж усього життя в її неперервності та комплексності, наголошуємо, що дану теорію слід розглядати трохи в розширеному аспекті, у тому числі виходячи з закону необхідної різноманітності Ешбі: «обмеження різноманітності в поводженні об'єкта управління досягається тільки за рахунок збільшення різноманітності системи управління»¹¹, тобто для розвитку системи освіти впродовж усього життя (як об'єкт, що характеризується значною різноманітністю елементів) необхідна достатньо різноманітна система управління з подібним ступенем складності. Розширена концепція адаптовано до сучасних тенденцій розвитку передбачатиме:

- виділення замість ВНЗ суб'єкта, який надає освітні послуги в СОВЖ, що зумовлено розглядом не лише професійної, а всієї неперервної світи як основного фактору для економічного та інноваційного розвитку;

- поділ останніх двох елементів на державний та недержавний сектор, який буде включати у свою чергу домогосподарства, суб'єкти господарювання підприємницької діяльності та інститути громадянського суспільства. Такий підхід дозволяє дещо розширити перелік суб'єктів, взаємодія яких має позитивний вплив на розвиток спільноти, регіону чи країни в цілому та сприятиме формування якісної системи освіти;

- в основу взаємозв'язків між елементами «потрійної спіралі» покласти принцип соціального партнерства, що передбачає поєднання державного та недержавного секторів для регулювання та фінансового забезпечення розвитку СОВЖ.

На принципі соціального партнерства зупинимося більш детально. На думку групи авторів на чолі з В. П. Бехом, в основі соціального або державно-громадського партнерства обов'язково повинна бути налагоджена система соціальних комунікацій, побудована на принципі відповідальності. Вони стверджують, що «принцип соціальної відповідальності за партнера полягає в усвідомленні органами державної влади і місцевого самоврядування, з одного боку, а ІГС – з іншого, того, що вони разом працюють на постановку цілей соціального розвитку і разом мають відповідати за реалізовану мету і її наслідки для забезпечення добробуту людей і регіонів, соціальну безпеку країни, нарешті, за розвиток громадського руху, основою яких є громадські організації»¹².

¹¹ Eshbi U. R. Introduction to cybernetics / U. R. Eshbi. – М.: Foreign Languages Publishing House, 1959. – 152 р.

¹² Управління освітою / за наук. ред. В. П. Беха. – Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – 546 с.

У наш час у концепцію соціального партнерства вкладається трипартизм: відносини між представниками держави, бізнесу та населення.

За твердженням Ш. Бойда, під соціальним партнерством розуміється «три- або багатостороння співпраця роботодавців, профспілок, органів державної влади (державних, місцевих, регіональних) та інших груп соціальних інтересів (наприклад громадського сектору), що, як правило, стосується галузі економічної і соціальної політики та засноване на зобов'язуючій угоді»¹³.

Розглянемо наукове тлумачення соціального партнерства з наступних точок зору:

– «інституціонально – є механізмом узгодження інтересів різних соціальних груп; системою колективних дій, які здійснюються для досягнення соціального миру й суспільного консенсусу; сукупністю органів, організацій, що створюються з представників різних суспільних секторів для врегулювання суспільних відносин;

– процесуально – соціальною взаємодією між групами і класами з різними соціально-економічними інтересами;

– організаційно – засобом зменшення соціальних ризиків, запобігання і вирішення соціальних конфліктів;

– у духовно-ціннісному вимірі – ідеологією цивілізованого співжиття громадян в умовах ринкової економіки, новим типом мислення, центром якого є людина й загальнолюдські цінності»¹⁴.

Отже, концепція «потрійної спіралі» та її основні принципи можуть бути покладені в основу взаємодії державного та позадержавного сектору з метою фінансового забезпечення розвитку СОВЖ.

Заслуговує на увагу науковий внесок Петрушенка Ю. М., яким було розроблено партисипативну модель фінансової політики соціально-економічного розвитку територіальних громад. Він зазначає: «залучення громад та інших стейкхолдерів до проектів фінансування місцевого розвитку підвищує економічну ефективність реалізації інфраструктурних проектів, розширює базу фінансових ресурсів та допомагає виявити справжні пріоритети розвитку для громади»¹⁵. Таким чином, основними ознаками запропонованої моделі стали: полісуб'єктність фінансової політики, пріоритетність інтересів територіальної громади, децентралізація, орієнтованість на людський розвиток тощо.

Якщо розглядати коріння даної концепції, то вони тісно пов'язані з теорією партисипативної демократії (від англ. «participate» – брати участь) або демократією участі, що набула особливої популярності у 60-70-х роках ХХ століття (передусім в м. Порту-Алегрі, Бразилія) та передбачає широке залучення громадян та спільноти загалом до процесів прийняття рішень на місцях.

Дана теорія мала вплив і на фінансову систему, передусім на бюджетний процес, що сприяло виникненню напряму «партисипативне бюджетування» або

¹³ Boyd S. Partnership working: European social partnership models / Boyd S. – STUC, 2002. – 61 p.

¹⁴ Діденко Н. Г. Європейська політика і соціальне партнерство в ЄС: довідник / Діденко Н. Г., Тодоров І. Я., Чугріна О. Р. [та ін.]; за заг. ред. Н.Г. Діденко. – Донецьк: ДонДУУ, 2012. – 150 с.

¹⁵ Петрушенко Ю. М. Фінансова політика соціально-економічного розвитку територіальних громад: автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.08 / Петрушенко Юрій Миколайович; Укр. акад. банків. справи. – Суми, 2015. – 39 с.

бюджет участі. Його суть полягає в тому, що він надає можливість громадянам міста вносити свої рекомендації та побажання при прийнятті місцевого бюджету.

Козарезенко Л. В. виділяє наступні моделі партисипативного бюджету, що використовуються в Європі: модель Порту-Алегрі (адаптована до умов певної країни); модель участі організованих інтересів – участь в обговоренні беруть переважно ІГС, переважає фінансування програм у сфері охорони здоров'я, освіти, міського розвитку тощо; модель спільної участі, особливістю якої є розподіл не бюджетних коштів, а фінансових ресурсів фондів громад, створених на основі внесків міжнародних організацій, приватного сектору, добровільних пожертвувань тощо. Органи влади не впливають на процес розподілу даних коштів; модель участі всіх зацікавлених сторін є видозміненою формою попередньої моделі та передбачає залучення і державного сектору до фінансування фондів громад, органи влади отримують можливість впливати на рішення щодо використання коштів; модель формальної участі та модель інформування щодо місцевих фінансів передбачають створення певних платформ та майданчиків для діалогу органів влади та місцевої спільноти, інформаційного ознайомлення щодо фінансових процесів тощо¹⁶.

Впроваджуючи досвід Порту-Алегрі, кожна країна адаптувала механізм бюджету участі до специфіки власної системи економічного й соціального розвитку, нормативно-правової бази та рівня демократії.

Використання практики бюджетів участі сприяють:

- перерозподілу фінансових ресурсів на рівні громади на вирішення найбільш нагальних проблем;
- розвитку соціального капіталу громад через створення нових відносин між органами влади та населенням;
- розвитку активного громадянського суспільства, демократичної культури та соціального діалогу.

Участь громадян в бюджетному процесі має і ряд ризиків: «розмивання легітимності існуючих виборних інститутів на користь менш підзвітних громадських організацій; монополізація процесів участі місцевими елітами або найкраще організованими групами населення що відстоюють власні інтереси; завищення очікувань громадян в умовах обмеженості ресурсів або недостатньої свободи дій місцевих органів влади у питаннях прийняття рішень з бюджетних питань.

Таким чином, на основі аналізу основних концепцій щодо оптимального залучення державного та позадержавного секторів до фінансового забезпечення певних систем, було проведено їх узагальнення та адаптація для специфіки СОВЖ, що дозволило запропонувати наступні концептуальні засади партисипативного державного регулювання розвитку СОВЖ (рис. 2). Дана модель виникає на стику реалізації освітньої і фінансової політики та передбачає поєднання їх структурних елементів.

¹⁶ Козарезенко Л. В. Бюджет участі в системі державного фінансового регулювання розвитку людського потенціалу [Електронний ресурс] / Л. В. Козарезенко // Екон. вісн. ун-ту. – 2016. – Вип. 28 (1). – С. 180–89. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/esvu_2016_28\(1\)_25](http://nbuv.gov.ua/UJRN/esvu_2016_28(1)_25). – Назва з екрана.

Рис. 2 – Концептуальні засади партисипативного державного регулювання розвитку СОВЖ

Одними із складових нової системи фінансової політики *розвитку* СОВЖ є інформаційне, інституційне та організаційне забезпечення.

Під інформаційним забезпеченням розуміємо сукупність нормативно-правової (постанови, інструкції, стратегії, нормативи, розпорядження тощо), фінансово-економічної (прогнози, розрахунки, рейтинги тощо), статистичної, комерційної та іншої інформації, яка забезпечує функціонування СОВЖ та регламентує її фінансове забезпечення та фінансове регулювання.

Для розуміння сутності інституційного забезпечення фінансової політики розвитку СОВЖ розглянемо перш за все більш детально значення терміну «інституції».

На думку одного із засновників неоінституціоналізму, Нобелівського лауреата Д. Норта, під інституціями розуміється «правила гри в суспільні, або створені людиною обмежувальні рамки, які організують взаємовідносини між людьми (формальні правила), неформальні норми, а також систему заходів (механізми), що забезпечують виконання правил і норм»¹⁷. Отже, формальні інституції проявляються у формі інститутів – тобто установ, організацій та інших форм організації відносин. Неформальні інституції являють собою норми, відносини, домовленості тощо. Звідси, під інституційним забезпеченням фінансової політики розвитку СОВЖ будемо розуміти сукупність державних та позадержавних інститутів, які створюють необхідні умови для її реалізації, та методи управління ними.

Інституційне забезпечення реалізується лише у тісному взаємозв'язку з інформаційним та організаційним забезпеченням.

У цьому контексті доцільно виділити основні інститути фінансового забезпечення розвитку СОВЖ та взаємозв'язки між ними в контексті партисипативної концепції державного регулювання розвитку СОВЖ (рис. 3).

На нашу точку зору, доцільно окремо виділити чотири рівні інститутів: міжнародний, державний, регіональний та локальний, кожен з яких представлений різними суб'єктами (представники влади, бізнесу, фінансового сектору та громадськості).

На рисунку 3 відображені основні напрямки руху фінансових ресурсів між суб'єктами фінансового забезпечення розвитку СОВЖ різних рівнів. Акцент робиться на їх сумісному фінансуванні розвитку СОВЖ та партисипації.

Не менш важливою складовою системи фінансової політики розвитку СОВЖ є організаційне забезпечення, що включає об'єкти, суб'єкти тощо. У розрізі нашого дослідження під суб'єктами будемо розуміти представництва держави (як на центральному, так і на місцевому рівнях).

Відносини, які виникають між різними інститутами СОВЖ з метою акумулювання, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів для надання якісних освітніх послуг в СОВЖ, і є об'єктом дослідження фінансової політики в галузі СОВЖ та відповідно її фінансового механізму.

¹⁷ Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт. – М.: Фонд эконом. кн. «Начала», 1997.

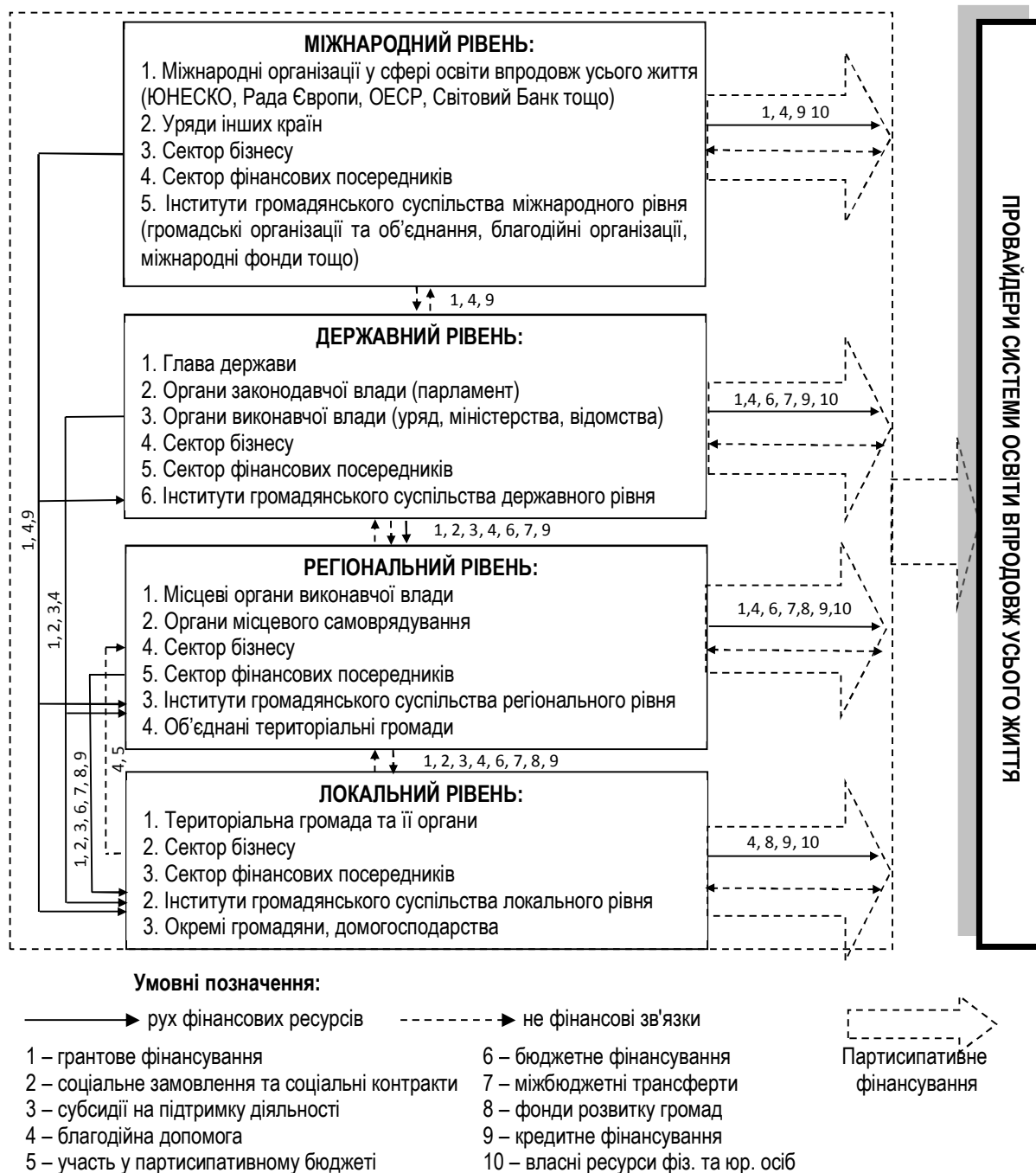

Рис. 3 – Система зв'язків між основними інститутами державного регулювання розвитку СОВЖ

Запровадження партисипативної концепції державного регулювання розвитку СОВЖ є складним і поетапним процесом, підґрунтям для якого має слугувати чітке розуміння недоліків існуючої системи фінансового забезпечення галузі освіти, визначення основних рівнів і відповідних джерел фінансового забезпечення, готовності країни чи окремих адміністративно-територіальних одиниць до запровадження цієї концепції за рівнем фінансового потенціалу, моніторинг і контроль ефективності використання фінансових ресурсів при переході до нової концепції тощо.

Виходячи з рис. 2, основними векторами трансформації державної політики розвитку СОВЖ має бути:

– трансформація форм фінансування наступним чином: поряд із існуючими формами самофінансуванням, зовнішнім фінансуванням і кредитуванням передбачити таку форму фінансового забезпечення підготовки здобувачів освіти як партисипативне фінансування, тобто виділення коштів державного бюджету лише при умові спільної участі інших стейкхолдерів (міжнародних фондів, місцевих бюджетів, власних ресурсів здобувача, коштів бізнесу або інших суб'єктів). Це сприяє підвищенню відповідальності здобувачів освіти та більш раціональному використанню фінансових ресурсів держави;

– трансформація інструментів фінансового регулювання наступним чином: передбачити можливості отримання пільг (податкових, бюджетних тощо) для вирішення завдань фінансового забезпечення розвитку СОВЖ лише при умові партисипативної участі в цьому процесі всіх зацікавлених стейкхолдерів (наприклад, надання здобувачу освіти пільгових кредитів на ці цілі лише при умові дольового самофінансування або фінансування з інших джерел; запровадження менших ставок за податками та зборами лише для тих компаній, які беруть участь у фінансовому забезпеченні певних освітніх заходів тощо);

– трансформація системи джерел фінансування шляхом включення крім традиційних, ще й нових, в основу яких закладено механізм партисипації, наприклад: кошти партисипативного бюджету міста, отримані на фінансування освітнього проекту на конкурсній основі; фінансування з фондів розвитку громад, краудфандинг, пірингове кредитування тощо).

Така трансформація державного регулювання розвитку СОВЖ вимагає коригування та системи принципів його організації, яку в роботі запропоновано доповнити (окрім основоположних: системності, комплексності та сталості, обґрунтованості, транспарентності, гармонізації інтересів, ефективності, справедливості) наступними:

– партисипації або дольової участі, що передбачає залучення різних стейкхолдерів до процесів фінансування розвитку СОВЖ;

– соціального партнерства – механізм узгодження інтересів державного, бізнес-сектору, третього сектору з суб'єктами СОВЖ щодо процесів фінансового забезпечення розвитку СОВЖ;

– субсидіарності – передача повноважень щодо процесів управління та фінансування освітніх послуг на локальний рівень (територіальних громад, тощо), якщо це можливо забезпечити без участі вищого рівня. Передбачено залучення й інших секторів – бізнес-сектору та третього сектору до процесів надання освітніх послуг;

– розподілу тягаря витрат – передбачає залучення безпосередньо здобувачів освіти до процесу фінансування освітніх послуг, які вони отримують;

– адиціоналізму – доповнення бюджетних коштів (із державного чи місцевого бюджетів) власними фінансовими ресурсами у певному співвідношенні.

Таким чином, в основу державного регулювання розвитку СОВЖ найбільш доцільно закладати партисипативну концепцію фінансування, що передбачає систему заходів організації фінансових відносин із залученням стейкхолдерів різних рівнів (міжнародного, державного, регіонального та місцевого) і використання широкого набору інструментарію (форм та джерел

фінансування, інструментів фінансового регулювання тощо) у процесах формування та використання фінансових ресурсів, що дозволить сформувати дієві стратегії державного регулювання розвитку СОВЖ на рівні держави, регіонів та територіальних громад та реалізувати синергетичний ефект від залучення фінансових ресурсів із різних джерел.

2.2. Дуальна форма вищої освіти як інноваційна інтерактивна технологія навчання та парадигма підвищення якості підготовки фахівців

*Вероніка Худолей
Галина Калінічева*

Конкурентоспроможність будь-якої держави на світовому ринку залежить від рівня розвитку освітньо-наукової системи та інноваційної діяльності, а якість життя населення, серед іншого, – від кваліфікації та професіоналізму працівників, чому має слугувати відповідна професійна підготовка кадрів у системі вищої освіти. Виклики глобалізації актуалізують підготовку фахівців, готових до конкурентної боротьби на ринку праці, орієнтованих на постійне навчання і вдосконалення набутих компетентностей. Сучасна освіта вимагає нових освітніх технологій, форм та інновацій, здатних забезпечити високу якість підготовки фахівців.

Кінець ХХ – початок ХХІ століття позначився в країнах Європи розробкою спільної освітньої політики щодо підготовки кваліфікованих і конкурентоспроможних фахівців, які поєднують під час навчання у закладах вищої освіти теоретичну складову освітньої програми із практичним навчанням на підприємствах та установах. Провідними лідерами на Європейському континенті у сфері підготовки кваліфікованих кадрів на сьогодні виступають країни Європейського Союзу, у яких було запроваджено дуальну систему професійної освіти і навчання. Сьогодні вона використовується у багатьох європейських країнах і є складовою забезпечення якості освіти. Завдяки дуальній освіті є соціальна затребуваність випускників як професійних шкіл, так і вищих навчальних закладів.

Оскільки система вищої освіти України переживає черговий раунд модернізаційних заходів і пошуку інноваційних підходів, нині актуалізується питання дослідження дуальної форми навчання як інноваційної моделі організації освітнього процесу у закладах вищої освіти України. Дуальне навчання має забезпечити поєднання теорії і практики, тим самим підвищуючи якість освітніх послуг, що надають заклади вищої освіти, та конкурентоспроможність їх випускників.

Проблема розвитку дуальної освіти в країнах Європи набула активного обговорення у широких колах освітянської й наукової громадськості, починаючи з середини 1960-х рр. І сьогодні тема дуального навчання є предметом дослідження багатьох європейських вчених. У роботах відомих європейських дослідників (таких, як: Р. Арнольд, Дж. Байер, Д. Бауд, Г. Бауман, У. Бек, Г. Беккер, Х. Беннер, Дж. Бреннан, В. Гардорп, Дж. Гарнетт, В. Грайнерт,